

концептосистеми змінюється у часі, зазнаючи впливу морально-ідеологічних настанов суспільства. З метою уточнення особливостей об'єктивної та профілізації досліджуваної нами концептосистеми *FLEIß, ARBEITSAMKEIT*, необхідне подальше вивчення літературних пам'яток наступних періодів.

Список використаних джерел і літератури:

1. *Biblia*. Das ist Die ganze Heilige Schrift / Deusch / Auff's neu zugericht. D. Martin Luther Begnadet mit kurfürstlicher zu Sachsen Freiheit. Gedruckt in Wittenberg / Durch Hans Lufft. MDXLV (1545): Faksimile-Ausg. – Stuttgart: Württembergische Bibelgesellschaft, 1967. – CCCL, CCCCVI Bl., VII S.
2. *Deutsche Literaturgeschichte in einem Band* / Hrsg. von Professor Dr. H. J. Geerdts. – Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1971. – 768 S.
3. *Erben J.* Luther und die neuhochdeutsche Zeit // F. Maurer u. H. Rupp (Hrsg.): Deutsche Wortgeschichte. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1974. – S. 506-580.
4. *Galling K.* Die Religion in Geschichte und Gegenwart. – Tübingen: J.C.B. Mohr, 1957. – Band 1. – S. 539-546.
5. *Lexikon für Theologie und Kirche* / Hrsg. von Höfer J. und Rahner K. – Freiburg: Verlag Herder, 1966. – S. 801-808.
6. *Ogouï A.* Bedeutungstheorien und Polysemie: Probleme und Definition // Naykovy Visnyk Černiveckoho Universitetu. Hermanska Filolohija. – Černivci, 1997. – S. 26-30.
7. *Paul H.* Deutsches Wörterbuch. - Haale: VEB MAX NIEMEYER Verlag, 1960. – 782 S.

Summary

Ruslana Melnyk

**Verbalization of the Concept System DILIGENCE, INDUSTRY in the German-Speaking World Image
(On basis of the text matter of the XVI century)**

In the article formation of the related concepts WORK, INDUSTRY, DILIGENCE is considered in diachronic aspect as part of the concept system DILIGENCE, INDUSTRY in the German-speaking world image. On the basis of the analysis of literary sources and literary records of the XVI century, in particular Luther's translation of the Bible, that best express the formation of moral and ideological attitudes of society, the means of verbalization of the system mentioned above, are found out. This concept system is structured with the components of different parts of speech: nouns, adjectives, verbs.

Quantitative estimation shows that the related concepts WORK, INDUSTRY, DILIGENCE are verbalized with nouns in the vast majority of cases in the XVI century, which means attraction of the concepts to nominal and qualification assessment, which, however, has some conceptual differences which are obvious in the context of the Bible.

The number and composition of the corpus of units for designation of «diligence, industry» are conditioned by the sociocultural significance, which determines the development of the concept system under study of a certain period of time in the life of society.

Key words: concept, concept system, verbalization, diligence, industry, components of different parts of speech, diachrony, language world image, word usage.

Дата надходження статті: «16» березня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «02» квітня 2015 р.

УДК 81'23 (О.О.Потебня) (045)

ВАЛЕНТИНА ОЛІЙНИК,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

Олександр Потебня як видатний мовознавець і неперевершений фахівець у галузі історії семантики, етимології, діалектології: сучасна оцінка

*Мова є не тільки однією із стихій народності,
але й найдосконалішою її подобою
О. Потебня [2, с. 5]*

У статті розкрито багатогранність мовознавчої спадщини О. Потебні, зокрема такі проблеми: мовний феномен, філософія мови, мова як ключовий елемент національної культури, природа мови і мислення, мова і міфологія тощо. Доведено, що значну увагу Олександр Потебня приділяв питанню психології словесно-художньої творчості. Він – творець лінгвістичної поетики. Теорія поезії у мовознавця базувалася на аналогії між поетичним твором і словом.

Ключові слова: Олександр Потебня, філософія мови, мовознавець, мова, мовознавча спадщина.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сьогодні вимагає підвищення рівня духовності всієї української нації, відродження її найкращих традицій. Важливим завданням є виховання підрастаючого покоління на гуманістичному, демократичному та національному принципах. Про це йдеться у Національній доктрині розвитку освіти (2002), Програмі розвитку виховання в системі освіти України на 2003–2012 роки (2003), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013). Основне завдання освіти – сформувати покоління всебічно розвинутих, свідомих громадян. Виховання особистості має здійснюватися на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній спадщині, духовності. Головним аспектом є прилучення молоді до національної культури на основі рідної мови. Адже не лише людина впливає на мову, а й мова формує особистість. Тому мова є ключовою ознакою національної культури.

Зазначимо, що мовознавча наука інтерпретує мову як соціальне явище, без мови не можливо існування суспільства, проте поза суспільством не існує й сама мова.

Аналіз досліджень і публікацій... Методика розвитку мовлення та навчання мови учнів будується на основі здобутків українського теоретичного мовознавства, зокрема на працях О. Потебні, М. Жовтобрюха, І. Вихованця, В. Русанівського, М. Плющ, О. Пономаріва, Л. Мацько, І. Білодіда та ін.

Наукова діяльність видатного українського мовознавця, філософа, фольклориста, етнографа, літературознавця, педагога Олександра Опанасовича Потебні сприяє вихованню у молоді почуття любові до рідної мови, Батьківщини. З огляду на це важливим є звернення до імені й мовознавчої творчості О. Потебні, його громадського й культурного досвіду.

До мовознавчої спадщини О. Потебні звертаються сучасні вчені-мовознавці, філософи, педагоги, розкриваючи в своїх працях такі проблеми: природа мови і мислення у концепції О. Потебні (Ф. Бацевич, Т. Козакова, Ю. Полякова, В. Франчук, Ф. Широкоград та ін.); філософія мови (Н. Жайворонок, І. Лисий, Н. Левчук-Керчук та ін.); психологія мови і культури (Ф. Бацевич, Ф. Власенко, С. Дем'яненко та ін.); міфологія і мовний світ народу (Н. Жайворонок, О. Костюк, Я. Чопик та ін.).

Формування цілей статті... Мета статті – розкрити мовознавчу спадщину О. Потебні крізь призму сьогодення.

Виклад основного матеріалу... Завдання цієї статті полягає у висвітленні проблем, які порушував видатний український філософ, мовознавець О. Потебня у своїх працях. Олександр Опанасович Потебня (10/22.09.1835 – 29.11/11.12.1891), видатний український мовознавець, професор Харківського університету, ввійшов у науку як визначний славист, чия діяльність збагатила скарбницю світової слов'янської філології.

Наукова і педагогічна діяльність О. Потебні, пов'язана з Харківським університетом (закінчив у 1856 р.), розпочалася після складання магістерських іспитів із слов'янської філології, захисту дисертації «О некоторых символах в славянской народной поэзии» (1860) на здобуття наукового ступеня магістра і отримання посади ад'юнкта університету з правом викладання історії російської мови [3].

Наукові досягнення принесли йому світову славу. О. Потебня ввійшов в історію науки і філософії як видатний мовознавець, неперевершений фахівець у галузі історії синтаксису, семантики, етимології, фонетики, діалектології. Перу вченого належать відомі праці, в яких висвітлюються питання теорії словесності, взаємозв'язку мови і нації, мови і міфу, мистецтвознавства, народної поетичної творчості, етнографії.

Відомий він і як філософ, який уперше в європейському просторі створив оригінальну філософію мовознавства, показав її значення в філософській і загальній культурі людства. У своїх філософських поглядах О. Потебня виявив коливання між різноманітними системами – матеріалістичними й ідеалістичними. На основі досягнень сучасної йому науки він став на шлях визнання первинності матерії й вторинності свідомості. Відповідно стверджував, що якість предметів, їх властивості не можуть існувати в окремій ідеальній сутності від самих предметів.

Учений був прихильником діалектичного способу мислення. Він обґрунтовував ідею нескінченності природи не тільки вшир – з точки зору безмежності простору, але й вглиб – з погляду невичерпності її явищ. Розвиток філософ розглядав як боротьбу протилежностей, процес заміни старого новим, як рух від простого до складного, від нижчого до вищого. Олександр Потебня наголошував на існуванні тісного зв'язку між простором і часом, відстоював ідею історичної еволюції мислення, розмірковував над питанням людського пізнання тощо [3].

Філолог Потебня розробив наукове підґрунтя східнослов'янської діалектології як самостійної дисципліни. У працях цієї проблематики він уперше в слов'янській філології систематизував ознаки української мови, за якими вона відрізняється від інших слов'янських мов.

Основою пізнання є чуттєвий досвід, джерелом якого виступає об'єктивна реальність. На думку О. Потебні, чуттєве сприйняття хоча і є основою пізнання, воно ще не дає знання субвенції, якості дії, загального і необхідного, того, що становить основу науки. Це стає можливим завдяки наявності у людському мисленні раціональних форм пізнання. У своїх філософських дослідженнях проблеми пізнання учений керувався вченням Канта, але на відміну від нього стверджував, що визначальну роль у мисленні відіграє слово, мова. Саме завдяки мові людина змогла піднятися до вершини наукової діяльності й творчості. Тільки мова є засобом утворення понять, без яких неможлива ніяка наука [4, с. 187].

О. Потебня у своїх працях порушував проблеми походження мови, взаємозв'язок мови і мислення. Мовознавець піддавав критиці суб'єктивний (приймає предмети і явища природи за втілення їх ідей) і об'єктивний (заперечує об'єктивне існування світу) ідеалізм. Також він наголошував на тому, що між «думкою» і її предметом не може бути повної тотожності. Пізнаючи явища і предмети об'єктивного світу, людина, розмірковуючи учений, відображає їх «через власну суб'єктивність» і тим самим створює мислимий продукт, відмінний від об'єкта.

З точки зору мовознавця, світ можна сприймати через мову, що саме вона формує думку. У міфі, фольклорі й літературі він бачив похідні від мови моделюючі системи.

Науковець Ф. Бацевич у монографії «Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси» (2009) порушує питання співвідношення мови і мислення, ґрунтуючись на дослідженнях О. Потебні. З точки зору мовознавця Олександра Потебні, думка і мова нероздільні, що мова без думки такою ж мірою неможлива, як думка без мови; що те й інше співвідносяться одне з одним як душа і тіло, сила і функція, сутність (зміст) і форма. Думка повинна розвиватись, отже, і мова повинна рости [1, с. 72, с. 73]. В. Жайворонок у книзі «Українська етнолінгвістика» (2007) зазначає, що, за О. Потебнею, мова є головне і первісне знаряддя міфічного мислення [2, с. 74].

Мову вчений розглядав в органічному контексті соціального буття людини, її культури. Мова ставилася ним у ще одне сутнісне відношення – до народу і народності. На думку О. Потебні, мова нерозривно пов'язана з культурою народу. Він бачив у мові механізм, що породжує думку. В мові немовби закладені творчі можливості, думка проявляється через мову, де кожний акт мовлення є творчим процесом, в якому повторюється не готова істина, а відбувається постійний процес породження нової. Творцем мови є народ. Відповідно мова породжується «народним духом», який зумовлює національну специфіку мови [4, с. 188].

Адже винародовлювання загрожує зникненням витісненої мови, що не може не призвести до втрати етнічної самобутності спільноти, оскільки саме мова індивідуалізує як окремі особи, так і національний загал. Крім того, зникнення хоч би однієї мови вело б до втрати загальнолюдської культурою цілої групи зв'язаних саме з нею мислительних процесів, а в результаті заміни «відмінності мов однією загальнолюдською» людство зазнало б «зниження рівня думки». З точки зору О. Потебні, загальнолюдська культура є інтегративним продуктом різних національних культур, існує через їх взаємодію. Діалог культур створює можливості для асиміляції інокультурних елементів, для саморозвитку і, отже, для поступу світової культури [4, с. 190].

Підкреслимо, що Олександр Опанасович один із перших застосував антиномії для описання явищ мови, ранніх стадій картин світу і, отже, був безпосереднім попередником структурних методів для описання мови й семіотичного підходу до надмовних феноменів.

Знання фольклору європейських народів було матеріалом, за допомогою якого він ілюстрував свої мовознавчі й філософські розвідки. Саме О. Потебні належить одне з перших науково-обґрунтованих досліджень міфотворчості.

Значну увагу Олександр Потебня приділяв питанню психології словесно-художньої творчості. Він – творець лінгвістичної поетики. Теорія поезії у мовознавця базувалася на аналогії між поетичним твором і словом. Практичною реалізацією теоретичних поглядів філолога став його переклад «Одісеї» українською мовою. Дослідженню давньоруських пам'яток присвячено праці – «Слово о полку Ігоревім» [3].

Висновки... Отже, мовознавча спадщина видатного українського філософа, мовознавця, етнографа, фольклориста О. Потебні багатогранна. У своїх працях учений порушував такі проблеми: філософія мови, діалектологічне мислення, міфологія і мова, психологія мови, природа мови і мислення, мова і народність тощо. Оскільки у своїй статті ми проаналізували лише мовознавчу творчість О. Потебні, то потребують вивчення питання науково-просвітницької діяльності, про що йтиметься в наступних публікаціях.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси : монографія / Флорій Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.

2. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Олександр Опанасович Потебня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Потебня_Олександр_Опанасович. – Дата звернення : 03.05.2015.
4. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 2007. – 248 с.

References:

1. Batsevych F. *Dukhovna synerhetyka ridnoi movy: Linhvofilosofski narysy: monohrafiia*. Kyiv, VTS «Akademii», 2009, 192 p.
2. Zhaivoronok N. V. *Ukrainska etnolinhvistyka: Narysy*. Kyiv, Dovira, 2007, 262 p.
3. *Oleksandr Opanasovych Potebnia* [electronic resource], mode of access : http://uk.wikipedia.org/wiki/Potebnia_Oleksandr_Opanasovych
4. Potebnya A. A. *My'sl' i yazy'k*. Moskva, Labirint, 2007, 248 p.

Summary

Valentyna Oliinyk

Oleksandr Potebnia as a Prominent Linguist and Consummate Specialist in the History of Semantics, Etymology, Dialectology: Contemporary Understanding

The article reveals the diversity of linguistic heritage of Potebnia, including the following issues: the phenomenon of language, philosophy of language, language as a key element of national culture, the nature of language and thought, language and mythology, etc. It is proved that Oleksandr Potebnia paid much attention to the question of psychology of verbal and artistic creativity. He is the creator of linguistic poetics. The theory of poetry of the linguist is based on the analogy between the poetic work and word.

Key words: *Oleksandr Potebnia, philosophy of language, linguist, language, linguistic heritage.*

Дата надходження статті: «01» квітня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «23» квітня 2015 р.

УДК 81'38'42: 821.161.2(045)

АНЖЕЛІКА ПОПОВИЧ,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Кам'янець-Подільський)*

Лексична заміна компонентів фразеологізму в мовотворчості Віталія Нечитайла

У статті розглядається питання структурно-семантичних трансформацій фразеологічних одиниць на матеріалі творів Віталія Нечитайла. Увага акцентується на естетичних функціях таких видозмін фразеологізмів, як заміна складників.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, трансформація фразеологізмів, субституція.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... З особливостями функціонування фразеологізмів тісно пов'язані процеси трансформації, які у фразеології мають системний характер.

«У сфері фразеологізмів – специфічних лінгвістичних одиниць, що відзначаються семантичною злютованістю нарізно оформлених компонентів, помітна тенденція до оновлення компонентного складу, до урізноманітнення морфологічного оформлення і синтаксичної організації. Ця тенденція підтримує активний процес видозміни форми фразеологічних одиниць (ФО) найрізноманітніших семантико-структурних типів. Стабільність зовнішньої оболонки багатьох ФО не є абсолютною» [5, с. 120].

Аналіз досліджень і публікацій... Питання трансформації ФО досліджували такі вчені, як О. Потебня, В. Виноградов, Л. Булаховський, С. Ожегов, І. Білодід, Б. Ларін, О. Молотков, О. Бабкін, О. Кунін, В. Жуков, М. Шанський, Л. Ройзензон, В. Мокієнко та інші.

Для позначення досліджуваного процесу найчастіше використовується термін трансформація ФО. Цим терміном послуговуються у своїх роботах такі дослідники, як Л. Авксентьев, І. Гнатюк, А. Коваль, О. Пономарів, Л. Ройзензон та багато інших. Ми розглядатимемо трансформації ФО як цілеспрямовані зміни, які стосуються і семантики, і структури ФО.

Формування цілей статті... Завдання нашої розвідки – послуговуючись теоретичними здобутками українських, російських та зарубіжних фразеологів, простежити явище трансформації ФО на матеріалі творів Віталія Нечитайла.

Виклад основного матеріалу... З-поміж структурно-семантичних трансформацій ФО виокремлюємо лексичну заміну компонентів фразеологізму (субституцію) – «спосіб структурно-семантичної трансформації ФО, який полягає в цілеспрямованій заміні одного, кількох чи усіх її